

Archeologisch patrimonium in Vlaanderen verdwijnt

Jean Bourgeois en Ignace Bourgeois In Vlaanderen verdwijnt het bodemarchief op grote schaal en in hoog tempo. Er is te weinig bekend over Vlaamse bodemschatten, de vernier hoeft niet te betalen, en de overheid laat het nogal eens afweten. Politiek en publiek moeten worden overtuigd van de waarde, het nut en de noodzaak van het archeologisch erfgoed.

Wie Vlaanderen doorkruist, kan er niet naast kijken: er wordt al jarenlang lustig gebouwd. Dit is te wijten aan de lange en intense bewoningsgeschiedenis van Vlaanderen, aan het tot voor kort ontbreken en vervolgens laks toepassen van een ruimtelijk beleid, en aan niet te stuiten economische evoluties. Deze ongebreidelde grondhonger oefent een zware druk uit op onze leefruimte. De Vlaamse minister van Cultuur, Welzijn en Gezin, L. Martens, tevens bevoegd voor archeologie, verklaarde het volgende: 'Tussen 1980 en 1994 is de bebouwde gekadastrerde oppervlakte in Vlaanderen met maar liefst 63.888 hectare toegenomen. Meer dan 14 procent van het totale Vlaamse grondgebied is thans bebouwd' (Martens 1997, 21).

Einde 1997 werd het *Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen* goedgekeurd, een belangrijk rapport waarin de Vlaamse overheid visie en doelstellingen ontwikkelt met het oog op een

integraal ruimtelijk beleid voor gans Vlaanderen op middellange termijn (tot 2007). Uit de prognoses van dit plan blijkt dat de tendens tot bebouwing van tot nu toe onbebouwd gebied zich onverminderd zal voortzetten. De behoefte aan ruimte voor huizen in Vlaanderen in de periode 1997-2007 wordt geschat op minimaal 5892 hectare en maximaal 37.172 hectare. Het bijkomend ruimtegebruik voor bedrijven wordt geschat op 5889 hectare. Dat is de maximale prognose¹, de zogenaamde middenprognose houdt het op 2053 hectare (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap 1998, 269-296). Het valt dan ook te betreuren dat het rapport ondanks deze vooruitzichten geen aandacht besteedt aan het bodemarchief.

Van Paleolithicum tot heden Vlaanderen heeft een hoge dichtheid aan archeologische vindplaatsen. Deze uitgebreide

waaiert aan vindplaatsen bestrijkt zowel alle perioden van het Paleolithicum (ca. 150.000 voor Christus) tot de twintigste eeuw, als alle aspecten van het leven en de dood in het al dan niet verre verleden. Deze vooronderstelling kan worden onderbouwd met behulp van het gezond verstand, door analogie met de situatie in de ons omringende landen en met de resultaten van wetenschappelijk onderzoek.

Gans Vlaanderen is zeker vanaf het vijfde millennium voor Christus ononderbroken bevolkt geweest. Deze bewoning moet zijn sporen hebben nagelaten. Daarenboven hebben verschillende streken in de loop der eeuwen een bijkomend historisch belang gehad. Ook dit moet zich weerspiegelen in het aanwezige archeologische patrimonium. Een voorbeeld hiervan is de vruchtbare Haspengouwse leemstreek (het zuidelijke deel van Limburg), die tijdens de Romeinse periode de rijke en drukbevolkte voorraadkamer was voor de legioenen gelegerd aan de nabije Rijn grens. De welvarende middeleeuwse Vlaamse steden en hun achterland zijn een ander voorbeeld. De streek tussen Brugge, Ieper, Gent en Antwerpen moet eenvoudigweg uitpuilen van archeologische sporen en restanten uit die periode.

De archeologische gegevensbanken en verspreidingskaarten van de ons omringende landen vertonen een dicht patroon aan archeologische sites. Vooral Nederland heeft op dit vlak een lange traditie.² Hoewel Vlaanderen nog niet over deze noodzakelijke middelen beschikt, is er geen enkele reden aan te voeren waarom de situatie hier zou verschillen. De eerste resultaten van een onlangs gestart samenwerkingsproject tussen de Katholieke Universiteit Leuven en de Universiteit Gent ogen alvast veelbelovend. Het doel van dit project is om een gedigitaliseerd archiefsysteem uit te bouwen dat moet uitgroeien tot een soort Archeologisch Archief Vlaanderen, een onvervangbaar instrument

voor zowel de wetenschappers als voor de beheer- en beleidsverantwoordelijken.³ Op een recente studiedag rond archeologie en Geographical Information Systems (ArcheoGIS, Antwerpen, 4 mei 1998) is gebleken dat ook de Vlaamse provincies deze lacune op het vlak van kennis en beleid onderkennen en instemmen met een inventarisatie van het archeologisch patrimonium op provinciaal niveau.

De veronderstelde hoge dichtheid van archeologische vindplaatsen in Vlaanderen kan onderbouwd worden met enkele recente onderzoeken, uitgevoerd door de Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van de Universiteit Gent.⁴ Jarenlange luchtfotografische prospectie in zandig Binnen-Vlaanderen (ruwweg de noordelijke helft van de provincies Oost- en West-Vlaanderen) heeft tot verrassende resultaten geleid.⁵ Tot nu toe werden in totaal zo'n 50.000 dia's gemaakt. Deze bevatten naast landschappelijke en bodemkundige elementen vooral archeologische informatie, die ons beeld van deze streek totaal heeft veranderd (Ampe, Bourgeois e.a. 1996). Tot twee decennia geleden waren circulaire grafmonumenten uit de Vroege en de Midden-Bronstijd (ca. 2000-1100 voor Chr.) totaal ongekend in de zandstreek. Anno 1998 zijn meer dan 1000 van dergelijke bronstijdcircels gevonden en geïnventariseerd (Ampe, Bourgeois e.a. 1995, 177).

Een tweede voorbeeld is een recent regionaal archeologisch onderzoek naar de Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland, het Oost-Vlaamse gebied ten noordwesten van Gent. Enerzijds zijn alle reeds gekende gegevens, verzameld vanaf het begin van de vorige eeuw tot de aanvang van het onderzoek (januari 1996), afkomstig uit literatuurvermeldingen en uit de bovenvermelde luchtfotografische databank. In totaal werden zo'n negenenvijftig archeologische sites getraceerd. Anderzijds zijn gericht

geselecteerde gebieden, luchtfoto's en bouwerven zorgvuldig onderzocht. Dit deel van het onderzoek leverde in anderhalf jaar tijd (1996-eerste helft 1997) vijftwintig nieuwe sites op. Het resultaat is niet enkel spectaculair omwille van het aantal nieuwe sites, maar ook omdat veel van deze sites aangetroffen werden op plaatsen waarvan werd aangenomen dat de Romeinen ze links hadden laten liggen (De Clercq en Thoen, 1997).

Archeologisch onderzoek bij de aanleg van een aardgasleiding dwars door Vlaanderen heeft tot verrassende resultaten geleid. Voor deze nieuwe gasleiding tussen Zeebrugge en Raeren zal van midden 1997 tot midden 1998 over een lengte van 250 kilometer een werktracé worden aangelegd van minstens twintig meter breed. Daardoor verdwijnt 500 hectare van het Vlaamse bodemarchief. In de provincie West-Vlaanderen werden deze werken begeleid door één archeoloog van het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium; in Oost-Vlaanderen door één provinciaal projectarcheoloog, deeltijds bijgestaan door één contractarcheologe. Op West-Vlaamse bodem werden op het vijftwintig kilometer lange tracé tien archeologische sites aangesneden en een vijftiental kleine waarnemingen gedaan (Hollevoet en De Clercq 1998). Het vienzestig kilometer lange Oost-Vlaamse tracé bevatte naast tien archeologische sites eveneens een vijftiental kleine waarnemingen.⁶

Dergelijk grootschalig en intensief onderzoek brengt dus een grote hoeveelheid nieuwe archeologische sites aan het licht, die tot nieuwe inzichten leiden en tot een juistere en meer gerichte wetenschappelijke vraagstelling en onderzoek. Daarenboven impliceren deze resultaten dat zowel prospectie als het archeologisch begeleiden van werkzaamheden belangrijke en noodzakelijke basiselementen zijn bij het uitstippelen van het beleid en het beheer van het archeologisch patrimonium.

Schrijnende voorbeelden

Het moge duidelijk zijn dat het archeologisch patrimonium wijdverspreid, zelfs alomtegenwoordig aanwezig is in de Vlaamse ondergrond. In bepaalde streken moet zelfs elke hectare archeologische sporen bevatten. Door de massale bebouwing in Vlaanderen worden de vele archeologische sites op grote schaal vernietigd. Klopt deze conclusie? Bij de meeste grootschalige werken zijn in geen enkel stadium van het bouwproces archeologen betrokken. Dit impliceert dat wat we weten over de vernietiging slechts het topje van de spreekwoordelijke ijsberg moet zijn. Het is slechts gekend omdat archeologen 'per ongeluk' die werken bezochten en de mogelijkheid hadden om waarnemingen te doen. Twee schrijnende voorbeelden van archeologisch noodonderzoek bij industriële werkzaamheden illustreren deze situatie.

Te Kemzeke, een gemeente in het noordwesten van Oost-Vlaanderen, werd tijdens de winter van 1991 4,5 hectare landbouwgrond omgetoverd tot een betonnen klaverblad. Archeologen kregen slechts twee maanden de tijd om hun onderzoek te doen. Wegens tijdgebrek konden ze enkel de helft van het klaverblad onderzoeken. De andere helft moest noodgedwongen opgegeven worden. Naast twee bronstijdcircels vonden ze nederzettingssporen uit de IJzertijd en de Romeinse periode. Een zone vol middeleeuws pottenbakkersafval werd onderzocht door de Archeologische Dienst Waasland (ADW 1992). Van een overdachte, geïntegreerde aanpak kon omwille van de tijdsdruk evenwel geen sprake zijn.

Het tweede voorbeeld is van iets oudere datum, maar geeft eveneens treffend de situatie weer. Bij de aanleg van de prestigieuze Flanders Expo beurshallen te Sint-Denijs-Westrem (ten westen van Gent) werd in vijftien maanden tijd vijfenzeventig hectare bodemarchief vernietigd. Naast talrijke nederzettingssporen

uit de Metaaltijden werden een Gallo-Romeins nederzettingencomplex en bijhorend grafveld én een hoeve uit de Volle Middeleeuwen (negende-twaalfde eeuw) aangetroffen (Bourgeois en Bauters 1993). De archeologen hebben toen een halfjaar tijd gehad (maart-augustus 1986) om hun onderzoek te doen. Het hoeft geen betoog dat dit onderzoek niet is kunnen gebeuren volgens 'de regels van de kunst'. Ondanks de goede wil van de betrokken aannemer werd het tempo, en dus de keuzen die tijdens het onderzoek moesten worden gemaakt, bepaald door de economische realiteit. Als er binnen dat schema wat ruimte was, mochten de archeologen hun onderzoek uitvoeren.

De weerbarstige praktijk

Archeologische sites zijn aanwezig en gekend, maar worden toch zonder pardon vernietigd. De vraag rijst hoe in de praktijk met deze situatie wordt omgegaan. Bij het merendeel der werkzaamheden gebeurt er vanuit archeologisch oogpunt niets. Soms is er geen advies verstrekt of is de draagkracht van dit advies totaal ontoereikend. Vaak zijn de archeologen eenvoudigweg niet op de hoogte van de werkzaamheden. Als men al op de hoogte is, zorgt een ontoereikende personeelsbezetting er dikwijls voor dat niet, of niet efficiënt, kan worden gecontroleerd, laat staan begeleid en onderzocht.

In sommige gevallen - een absolute minderheid - wordt er tijdens de werken wel degelijk controle uitgevoerd. Dit is dan niet alleen een energieverblindende, maar ook een zeer ondankbare taak. Dit soort controles valt immers altijd slecht. Theoretisch gezien komt de archeoloog in deze situatie te laat. Hij wordt geconfronteerd met een volop draaiende werf en kan onmogelijk zijn onderzoek uitvoeren in goede omstandigheden. Op de koop toe wordt hij in Vlaanderen nog steeds beschouwd als een spelbreker. Als de archeoloog sporen aantreft,

laat de wet hem toe om de werken voor bepaalde duur op te schorten. Dit gebeurt maar zelden. Niet alleen zorgt het voor conflicten met de opdrachtgever en de aannemer, ook de archeoloog zelf is er niet happig op, omdat hij hoe dan ook geconfronteerd blijft met gebrek aan tijd, geld en personeel. Het is trouwens nog maar de vraag of de Vlaamse politiek zou aanvaarden dat de werkzaamheden inderdaad zouden worden stilgelegd.

De laatste jaren voegt de Vlaamse overheid in sommige bouwvergunningen een paragraaf toe die voorziet in een termijn voor archeologische waarnemingen (uitgedrukt in werkdagen) en in de verplichting om eventuele sporen nader te laten onderzoeken. De praktijk leert echter dat dergelijke afspraken vaak niet worden nageleefd en enkel een papieren bestaan kennen.

Een tweede manier van aanpakken is gebaseerd op een goede verstandhouding tussen de archeoloog en de opdrachtgever/aannemer. Vaak krijgt de archeoloog veel gedaan als hij al in een vroege fase bij het planningsproces betrokken wordt, zodat de werken niet in het nauw gebracht worden. Ondanks een beter resultaat blijft de archeoloog ook in deze situatie volledig afhankelijk van de goede wil van zijn partners. De ervaring leert dat deze manier van werken energieverblindend is en dat de archeologen vaak een flexibiliteit moeten opbrengen die uitstekend onderzoek in de weg staat. Een mooi voorbeeld van grootschalig onderzoek uitgevoerd op deze manier is de site van Sint-Gillis-Waas-Reepstraat (noordwesten van Oost-Vlaanderen), waar veertien hectare aan landbouwterrein zou worden omgevormd tot industriezone. Daarbij is het gelukt om met de afzonderlijke eigenaars van de bouwpercelen tot afspraken te komen in verband met voorafgaande archeologische opgravingen. Op deze manier konden over een uitgestrekt areaal nederzettingssporen uit de Metaaltijden en de

Romeinse periode op een bevredigende wijze worden onderzocht (Bourgeois, Meganck e.a. 1996).

Wat er in de praktijk ook gebeurt, één ding is zeker: vernielen van het archeologisch patrimonium in Vlaanderen heeft geen enkele financiële implicatie voor de vernier. Het is nog steeds aan de archeoloog om dit noodonderzoek volledig zelf te bekostigen. De enige uitzonderingen zijn de lokale overheden die bij opgravingen soms materiaal en mankracht ter beschikking stellen. Op de koop toe is het huidige aantal werkzame archeologen in Vlaanderen te laag om zelfs maar de allernoodzakelijkste archeologische taken te vervullen.

Het is dan ook verrassend en verheugend vast te stellen dat sommige provinciale overheden en bepaalde Vlaamse instellingen inzien dat er onder andere op het vlak van het noodonderzoek in Vlaanderen heel wat misloopt en dat zij vrijwillig hun verantwoordelijkheid opnemen. De Vlaamse Landmaatschappij, de instelling die verantwoordelijk is voor de inrichting van de open ruimte in Vlaanderen, heeft sinds 1995 één archeoloog in dienst die instaat voor de maatschappelijk relevante invulling van het archeologisch patrimonium bij werkzaamheden rond natuur- en landinrichting en grootschalige ruilverkavelingen. Hij is betrokken bij zowel de planvorming als bij de uitvoering van de werken. In de zomer van 1996 heeft de provincie Oost-Vlaanderen twee archeologen aangeworven die specifiek instaan voor de archeologische begeleiding van grootschalige bouwprojecten (Geraerds 1997). Pas onlangs, na druk van de provincie Vlaams-Brabant, ging de Belgische spoorwegmaatschappij ertoe over archeologen te betalen voor hun onderzoek voorafgaand aan de aanleg van een nieuwe Hoge Snelheid Trein-lijn (Billen 1998). Hoewel dit nog steeds uitzonderingen zijn, scheidt deze eerste

duidelijke stap in de richting van het 'de vernier betaalt'-principe misschien een precedent voor de Vlaamse archeologie.

Het is echter nog veel te voorbarig om conclusies te trekken, laat staan om als archeologen victorie te kraaien. Want het archeologisch patrimonium in Vlaanderen wordt nog steeds op grote schaal en in hoog tempo vernietigd zonder dat we over de middelen beschikken om adequaat te kunnen reageren.

Vlaamse wetgeving

Hoewel het voorgaande misschien niet die indruk geeft, kent Vlaanderen wel degelijk een wetgeving die het archeologisch patrimonium moet beschermen. Bij de Belgische staatshervorming (Baeten 1997) werd de toenmalige Nationale Dienst voor Opgravingen in 1989 opgedoekt en kreeg de Vlaamse Gemeenschap eigen verantwoordelijkheid voor het archeologisch beleid. Twee jaar later (5 juni 1991) besliste de Vlaamse Executieve (Regering) tot de oprichting van het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP).⁷ Pas sinds 30 juni 1993 kent Vlaanderen een eigen archeologische wetgeving. Toen werd het Decreet (Wet) houdende bescherming van het archeologisch patrimonium goedgekeurd.⁸ Dit decreet regelt in een veertigtal artikelen, gegroepeerd in zes hoofdstukken, de bescherming, het behoud, het herstel en het beheer van het archeologisch patrimonium, evenals de organisatie en de reglementering van archeologische opgravingen. Met in het achterhoofd dat dit de enige wettelijke basis is die archeologen in Vlaanderen hebben, wordt al meteen duidelijk dat het decreet drie belangrijke zwakke punten kent.

Een eerste betreft de afdwingbaarheid van archeologisch onderzoek. Lang niet alle bouwwerkzaamheden vallen onder de wet.⁹ De bouwheren kunnen dan ook met enige

creativiteit makkelijk ontsnappen aan eventuele archeologische verplichtingen. In de verschillende Gentse instituten die architecten en planologen opleiden is het bestaan van een archeologische wetgeving zelfs totaal ongekend.

Het tweede zwakke punt is het totaal ontbreken van de verplichting om vanaf de planningsfase van werkzaamheden rekening te houden met het archeologisch patrimonium. Het ziet er trouwens niet naar uit dat er op korte termijn concrete stappen in deze richting zullen ondernomen worden.

Het laatste zwakke punt is een geldkwestie. Deze kan opgesplitst worden in twee categorieën: een structureel geldgebrek en een totaal ontbreken van de financiering van noodonderzoek. Structureel zien we dat de archeologische wereld in Vlaanderen financieel stiefmoederlijk wordt bedeed. Het IAP, de Vlaamse overheidsinstelling verantwoordelijk voor archeologie, kan met zijn huidige budget (68,17 miljoen Bfr) en personeelskader (minder dan twintig wetenschappers) onmogelijk alle zijn wettelijk toegeschreven taken uitvoeren (Van den Brande 1998). Het kan dus ook niet gepast reageren op de activiteiten die het archeologisch patrimonium op grote schaal vernielen. Zoals al gebleken is uit voorgaande tekst wordt alle in Vlaanderen uitgevoerd noodonderzoek gefinancierd door de archeologische instanties die het onderzoek uitvoeren. De recente voorbeelden (i.c. de spoorwegmaatschappij) waarbij dit niet het geval is, zijn witte merels.

Het Verdrag van Malta

Wat in archeologische kringen vaak beschouwd wordt als dé oplossing voor deze problemen is het zogenaamde Verdrag van Malta. Dit is het herziene verdrag over de bescherming van het archeologisch erfgoed, gesloten te La Valetta op 16 januari 1992 (Council of Europe 1992). Het

verdrag beschouwt het archeologisch patrimonium als een wezenlijk onderdeel van het cultureel patrimonium, dat moet worden beschermd. Het moet dus in de mate van het mogelijke worden ontzien. Daarnaast eist het verdrag dat archeologie volledig wordt geïntegreerd in de ruimtelijke planningsprocessen en dit vanaf de vroegste fase. Als het archeologisch patrimonium dan toch wordt vernietigd, moet het voor de aanvang der werken op een wetenschappelijke manier worden onderzocht. Dat laatste moet de vernier betalen. Waar dit principe van 'de vernier betaalt' in de praktijk al wordt toegepast, moet de vernier minder dan 1 procent van het totaalbudget aanwenden om een degelijk en compleet archeologisch onderzoek te financieren.

Op 5 mei 1998 werd het verdrag geratificeerd en van toepassing in dertien Europese landen, waaronder Bulgarije, Frankrijk, Ierland, Noorwegen, Polen, Roemenië en Zweden (Raad van Europa, website). De specifieke bestuurlijke situatie in België maakt het in voege doen treden van het verdrag complexer dan in andere landen.¹⁰ Onder andere daardoor heeft België het verdrag nog niet getekend. Samenwerking over de gewestgrenzen heen en lobbywerk van de verantwoordelijken zou in dezen zeker niet misstaan. Erger is het dat er binnen de Vlaamse archeologische wereld over dit onderwerp helemaal niet wordt gediscussieerd, dit in scherp contrast met de ons omringende landen. De Vlaamse Archeologische Raad, die op eigen initiatief advies kan uitbrengen aan de verantwoordelijke minister en die binnen het huidige bestel de instantie bij uitstek is voor dergelijke zaken, heeft deze mogelijkheid echter nog nooit gegrepen. Een forum toegankelijk voor alle archeologen waar informatie gegeven wordt en kan gepraat worden over zaken als beleid en beheer, bestaat in Vlaanderen simpelweg niet.

De situatie in twee buurlanden

Hoe is nu de situatie in onze buurlanden? Is men daar in hetzelfde bedje ziek of gaat het er beter aan toe? Ons meest nabije ‘archeologische buurland’ is Wallonië. Hoewel de principes van het Verdrag van Malta ook in Wallonië nog niet worden toegepast, is de situatie er toch rooskleuriger dan in Vlaanderen.

De Waalse overheidsinstelling verantwoordelijk voor beheer en onderzoek van het archeologisch patrimonium is de Direction des Fouilles, onderdeel van de Division du Patrimoine. Ongeveer 250 miljoen frank uit het budget van deze Division (ca. 1 miljard Belgische frank) is bestemd voor archeologie. 120 à 150 miljoen van dit bedrag gaat naar terreinarcheologie. De rest wordt besteed aan publicaties, studie, ondersteuning van onder andere lokale verenigingen en publiek gerichte acties. De Waalse Open Monumentendag van 1996 was bijvoorbeeld gewijd aan archeologie en bracht 400.000 mensen op de been.

Hoewel het vergeleken met Vlaanderen dus duidelijk beter gesteld is met de overheidsdotatie voor archeologie, blijven er ook in Wallonië twee tere punten bestaan. Enerzijds is er nog steeds geen expliciete wettelijke verplichting om archeologie tot een belangrijk en eventueel bindend element te maken bij werkzaamheden vanaf de vroegste planningsfase. Anderzijds worden noodopgravingen ook hier uitsluitend door de overheid gefinancierd. De enige noemenswaardige uitzonderingen tot nu toe zijn de nationale spoorwegmaatschappij (120 miljoen bij de aanleg van een HST-lijn) en Distrigas (het loon van één archeoloog bij de aanleg van een aardgasleiding). Het ‘de vernielers betaalt’-principe is duidelijk nog niet van toepassing (Goblet 1997; Mathieu 1997). Het verschil met Vlaanderen ligt eerder in de financiële bijdrage van de overheid aan de archeologie dan in een wezenlijk andere aanpak.

Wat brengen onze noorderburen ervan terecht? De Nederlandse archeologische wereld is niet alleen groter dan de Vlaamse, ze kent ook een langere en rijkere traditie. Een ander én belangrijk verschil is de grotere verbondenheid met de rest van de samenleving en dus met de politieke besluitvorming. Deze verschillen zijn niet enkel uit te drukken in cijfers - het budget voor de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), het nationaal instituut verantwoordelijk voor het archeologisch patrimonium, bedroeg in 1997 15.750.000 gulden, - we zien ook een duidelijk verschillende benadering van het archeologisch patrimonium.

‘De wereld van de archeologie is sterk in beweging. Dat wil ik benutten om de archeologische monumentenzorg een steviger plaats binnen de samenleving te geven. Allereerst zal ik uitvoering geven aan het Verdrag van Malta. Kernpunten van dat verdrag zijn de volledige erkenning van het archeologisch belang in planologische besluitvormingsprocessen en de praktische uitwerking van het principe dat de veroorzaker betaalt’ (OCenW 1996, 66). Dit citaat, afkomstig uit de cultuurnota van de heer A. Nuis, de Nederlandse staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, geeft in vier zinnen de wereld van verschil weer die gaapt tussen Nederland en Vlaanderen. Nederland heeft het Verdrag van Malta ondertekend op 16 januari 1996. Sindsdien is hieromtrent een levendige en open discussie gevoerd onder archeologen en onder beleidsverantwoordelijken. Het congres ‘Op ‘t snijvlak. AMZ 2000’ georganiseerd naar aanleiding van vijftig jaar ROB (Maastricht, 3 april 1998) was hiervan een goed voorbeeld.¹¹ Ook de Nederlandse politici zijn zich ten volle bewust van het bestaan van het Verdrag. Onlangs is de ratificatiewet door het Nederlandse parlement aanvaard. Nu is men bezig de implementatiewet voor te bereiden.¹²

In afwachting van deze implementatiewet wordt er reeds volop geanticipeerd op de gevolgen. Veel grootschalige bodemingrepen worden vanaf de beginfase archeologisch begeleid. Waar nodig wordt, op kosten van de vernielers, overgegaan tot opgravingen. Het bekendste voorbeeld hiervan is de aanleg van de Betuwelijn en het daarmee gepaard gaande onderzoek. De ROB past zich aan de nieuwe situatie aan, en is volop bezig zich om te vormen tot bestuursdienst en kennisinstituut. De accenten worden verlegd naar beleid en beheer en het doorgeven en ter beschikking stellen van kennis en expertise (ROB 1997). Deze omschakeling getuigt van het inzicht en de vaste wil om zich aan te passen aan een veranderende wereld.

Perspectieven voor Vlaanderen

Het zal intussen duidelijk zijn dat Vlaanderen op het vlak van het beleid en het beheer van het archeologisch patrimonium een grote achterstand kent. Deze situatie heeft één belangrijk voordeel: we kunnen leren uit de fouten van anderen en gebruik maken van hun opgebouwde kennis en ervaring. Wat zijn nu, volgens ons, de belangrijkste factoren die een optimale zorg voor het archeologisch patrimonium in de weg staan?

Allereerst is, veel meer dan nu het geval is, anticiperend optreden vereist. De archeologen moeten zo vroeg mogelijk bij het planningsproces betrokken zijn zodat er nog een mogelijkheid voorhanden is voor prospectie en eventueel onderzoek. Daarnaast moet bij alle adviezen die bij bouw aanvragen verstrekt worden, automatisch de verplichting gevoegd worden om voorafgaand een prospectie met ingreep in de bodem te laten uitvoeren. Dit is binnen de huidige wetgeving al perfect mogelijk. Indien nodig moet er worden overgegaan tot het stilleggen der werken. Tenslotte moet de afdwingbaarheid van

onderzoek worden uitgebreid tot alle werken die gepaard gaan met bodemingrepen.

Naast deze zaken, die de archeologen deels zelf al in handen hebben, staat ons een moeilijkere taak te wachten: aansluiting vinden met de maatschappij en met de politici en deze overtuigen van de noodzaak en het nut van het archeologisch patrimonium. Dat de belangstelling er is, staat buiten kijf. Dit blijkt niet alleen uit de publieke aantrekkingskracht die opgravingsputten telkens weer hebben, maar ook uit bijvoorbeeld de volkstoeeloop bij de Open Monumentendag in Wallonië. Het is aan de archeologen om deze interesse aan te wenden om zo het noodzakelijke maatschappelijke draagvlak te creëren. Daarnaast moeten politici worden overtuigd dat het archeologisch patrimonium een belangrijk deel is van het cultureel patrimonium. Een adequaat beleid en beheer van dit collectief patrimonium vergt financiële inspanningen van de verschillende bestuursniveaus. Het IAP, als centrum voor het beleid en beheer, moet een gevoelige financiële injectie krijgen om deze taken op een kwalitatief hoogstaand niveau te kunnen uitvoeren. Beleidsmakers en politici moeten erop worden gewezen dat investeren in het archeologisch patrimonium geen verloren geld is. Niet alleen is er de maatschappelijk zingevende factor van de archeologie als onderdeel van de bredere cultuurgeschiedenis – dit is op zich niet in geld uit te drukken - het geïnvesteerde geld vloeit ook voor ongeveer de helft terug naar de samenleving (belastingen, aankoop en huur materiaal et cetera) (Goblet 1997).

Ook moet er een geldpot, een soort archeologisch fonds gecreëerd worden waar een ieder die verantwoordelijk is voor bodemingrepen evenredig een bijdrage aan levert. Met deze pot, beheerd door de verschillende Vlaamse archeologische instanties, moet minstens het consequent

doorgevoerd prospectieonderzoek betaald worden. Verdere opgravingen kunnen dan deels uit deze geldbron, deels door een bijkomende bijdrage van de vernier in kwestie gefinancierd worden.

Tot slot moet er radicaal werk worden gemaakt van de ratificatie van het Verdrag van Malta. Dit ligt volledig in het verlengde van het voorgaande. We zullen hiervoor moeten aankloppen bij politici en het publiek en hen moeten overtuigen van het nut, de waarde en de noodzaak van het archeologisch patrimonium. Economische redenen zijn er alvast niet aan te halen om de toepassing van het verdrag in de weg te staan. De benodigde 1 procent van het totaalbudget zal de concurrentiekracht van de Vlaamse economie heus niet schaden. Integendeel, het vanaf het begin betrekken van archeologen bij de werkzaamheden komt iedereen ten goede. Klare en heldere afspraken hebben in het buitenland reeds lang geleid tot een situatie waarbij archeologie en economie samengaan. Bij de huidige Vlaamse conflictsituatie heeft niemand baat.

Literatuur

- ADW (1992) 'Kemzeke-Verkeerswisselaar'. In: *Archeologische Dienst Waasland. Jaarverslag 1991*, 23-39.
- Ampe C., J. Bourgeois e.a. (1996) 'The circular view: aerial photography and the discovery of Bronze Age funerary monuments in East- and West-Flanders (Belgium)'. In: *Germania*, nr. 74, 45-94.
- Ampe C., J. Bourgeois e.a. (1995) *Cirkels in het land: een inventaris van cirkelvormige structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen I*. Gent: Archeologisch Inventaris Vlaanderen VZW.
- Baeten, E. (1997) 'De bestuurlijke context van het kunstbeleid in Vlaanderen'. In: *Boekmancahier*, jrg. 9, no. 34, 419-427.
- Billen, R. (1998) 'Archeologen met HST op de hielen'. In: *De Standaard*, 12 mei 1998, 4.
- Boe, G. de (1992) 'Het Vlaamse Gewest: "Instituut voor het Archeologisch Patrimonium"'. In: *Speurwerk: archeologische monumentenzorg in de Euregio Maas-Rijn*. Mainz am Rhein: Verlag Philip von Zabern, 273-283.
- Bourgeois, J. en L. Bauters (1993) 'De nederzetting uit de metaaltijden van Sint-Denijs-Westrem: resultaten van de noodopgravingen 1984 en 1986'. In: *Archeologisch Jaarboek Gent 1992*, 131-155.
- Bourgeois, J., M. Meganck e.a. (1996) 'Noodopgravingen 1995 te Sint-Gillis-Waas "Reepstraat" (O.-Vl.): nederzettingssporen uit de late bronstijd, de vroege ijzertijd en de Romeinse periode'. In: *Lunula*, nr. 4, 29-32.
- Brande, L. van den (1998) 'Hoofdstuk-IV.3: Instituut voor het Archeologisch Patrimonium'. In: *Wetenschap, technologie en innovatie: speurgids 1998*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 137-145.
- Clercq, W. de en H. Theon (1997) *De Gallo-Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland: een studie op basis van intensieve en multi-disciplinaire prospectie (1996-1997)*. *Synthese-Rapport 1997*. Intern rapport Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent (ongepubliceerd).
- Council of Europe (1992) *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage* (revised). Strasbourg (European Treaty Series, 143).
- Geraerds, I. (1997) 'Doorsnee-Vlaming zou wat "chauvinistischer" moeten zijn ...': interview met gedeputeerde Jean-Pierre Van Der Meiren'. In: *Scarabee*, nr. 29, 44-47.
- Goblet, M. (1997) 'La dimension économique de l'archéologie'. In: *Les Cahiers de l'Urbanisme*, nrs. 19-20, 130-132.
- Hollevoet, Y. en W. de Clercq (1998) 'Distrigas en de Romeinen. Afevering 1: Archeologische begeleiding van het VTN-project, loten 1 & 2'. In: *Romeinendag*, 1 april 1998, 17-20.
- Marrewijk, D. van en R. Brandt (1997) 'Dreaming of Malta'. In: *Archaeological heritage management in the Netherlands: fifty years state service for investigations*; Willems, W.J.H., Kars, H. en D.P. Hallewas (eds.). Amersfoort: Rijksdienst het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 330-345. Martens, L. (1997) 'Archeologie in Vlaamse steden'. In: *Scarabee*, nr. 29, 21.
- Mathieu, S. (1997) 'Archéologie et financement: les mutations indispensables'. In: *Les Cahiers de l'Urbanisme*, nrs. 19-20, 133-136.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (1998) '1B. Prognoses III. Ruimtelijke ontwikkelingen'. In: *Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten en Landschappen.
- OCenW (1996) *Pantser of ruggengraat. Cultuurnota 1997-2000*. Den Haag: Ministerie van OCenW. Raad van Europa, website : [http://www.coe.fr/taiblconv/143t.htm]
- ROB (1997) *Geef de toekomst een verleden: beleidsplan 1997-2000*. Amersfoort: Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.
- Willems, W.J.H. (1997) 'Archaeological heritage management in the Netherlands: past, present and future'. In: *Archaeological heritage management in the*

Jean Bourgeois

was in 1998 hoogleraar Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Onderzoekseenheid Pre- en Protohistorie.

Ignace Bourgeois

was in 1998 wetenschappelijk medewerker Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Onderzoekseenheid Pre- en Protohistorie.

Netherlands: fifty years state service for archaeological investigations; Willems, W.J.H., Kars, H. en D.P. Hallewas (eds.). Amersfoort: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 3-17.

Zoetbrood, P.A.M., Montforts, M.J.G. e.a. (1997) 'Documenting the archaeological heritage'. In: *Archaeological heritage management in the Netherlands: fifty years state service for archaeological investigations*; Willems, W.J.H., Kars, H. en D.P. Hallewas (eds.). Amersfoort: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 330-345.

Noten

- Prognoses over handels- en kantoorruimte, havenprojecten, bosuitbreiding, lijninfrastructuur en ontgronding zijn hier achterwege gelaten.
- Het belangrijkste zijn de ARCHIS-databank en de Archeologische Monumenten Kaarten.
- 'Digitale data voor het Vlaamse verleden: naar een geïntegreerd archeologisch archief', binnen het Onderzoeksprogramma Humane Wetenschappen (nr. Caw96/20a-b) en afgesloten tussen de Vlaamse Gemeenschap en beide universiteiten.
- Tenzij anders vermeld.
- Luchtfotografische prospectie is het actief opsporen vanuit de lucht van archeologische sporen aan de hand van kleur- en groeischakeringen in de vegetatie.
- Mondelinge informatie van W. de Clercq (provincie Oost-Vlaanderen), waarvoor dank.
- Voor een uitgebreide historische schets, zie o.a. De Boe 1992.
- Belgisch Staatsblad*, 15 september 1993, 20414-20419.
- Belgisch Staatsblad*, 10 februari 1984, 1923-1931.
- De Belgische Staat zou immers initiatief moeten nemen voor zaken waarvoor de deelstaten bevoegd zijn.
- Zie o.a. Van Marrewijk en Brandt 1997 en de commentaren verschenen in het tijdschrift *Archaeological Dialogues*.
- Mondelinge informatie van W. Willems (ROB Amersfoort) waarvoor dank.

Bibliografische gegevens

Bourgeois, J. en I. Bourgeois (1998) 'Archeologisch patrimonium in Vlaanderen verdwijnt'. In: *Boekmancahier*, jrg. 10, nr. 37, 228-237.